

УДК 351

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-288-6-9

РЕПІНА І. М., ГОНЧАР А. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У ПРОЦЕСАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто сутність та особливості формування інтелектуального капіталу бізнес-структур, встановлено взаємозв'язок інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу, визначені складові їх формування. На основі дослідження показників важливих зарубіжних рейтингів, зроблено висновок, що динаміка інноваційно-активних підприємств України та показники розвитку складових інтелектуального капіталу мають часто нижчі показники у порівнянні із зарубіжними лідерами. Саме тому зроблено висновок про необхідність впровадження сучасних інноваційних технологій, розробки інноваційних продуктів, що неможливо без широкого застосування цифрових технологій.

Зроблено висновок щодо ролі інформаційної системи підприємства у реалізації поточних завдань та перспектив розвитку бізнес-структур, та обґрунтовано позицію інтелектуального капіталу і Smart-технологій в системі управління сучасним підприємством.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, управління, розвиток, процеси діджиталізації, смарт-технології, бізнес-структури.

RIEPINA I., GONCHAR A.

Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

INTELLECTUAL CAPITAL IN THE PROCESSES OF DIGITALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP ACTIVITY

International integration and globalization processes, increased competition as characteristics of the business environment and entrepreneurial activity, digitalization of society affect the transformational changes not only in the economic development of national economies, but also business structures in particular. Under these conditions, the main resource to increase the competitiveness of the enterprise is intellectual capital. The need of business structures in the improvement of management technologies for the formation of intellectual capital, capacity development, rapid adaptation to digitalization processes and enabling the use of Smart-technologies.

The article considers the essence and features of intellectual capital formation of business structures, establishes the relationship of intellectual potential and intellectual capital, identifies the components of their formation. Based on a study of important foreign ratings, concludes that the dynamics of innovative enterprises of Ukraine and development indicators intellectual capital are often lower than foreign leaders. That is why the conclusion was made about the need to introduce modern innovative technologies, development of innovative products, which is impossible without the widespread use of digital technologies.

The conclusion on the role of the information system of the enterprise in realization of current tasks and prospects of development of business structures is made, and the position of intellectual capital and Smart-technologies in the management system of the modern enterprise is substantiated.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, management, development, digitalization processes, smart technologies, business structures.

Постанова проблеми. Міжнародні інтеграційні та глобалізаційні процеси, посилення конкуренції, як характеристики бізнес-середовища і підприємницької діяльності, цифровізація суспільства впливають на трансформаційні зміни не лише в економічному розвитку національних економік, але і підприємницьких структур зокрема. За цих умов основним ресурсом підвищення конкурентоспроможності підприємства стає інтелектуальний капітал. Актуалізується потреба бізнес-структур у вдосконаленні управлінських технологій щодо формування інтелектуального капіталу, розвитку потенціалу, швидкій адаптації до процесів цифровізації та уможливлення застосування Smart-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових праць щодо розвитку інтелектуального капіталу підприємств, формування та ефективного використання їх інтелектуального потенціалу, можливостей запровадження Smart-технологій досліджено у значному науковому доробку зарубіжних та українських вчених, таких як: Е. Брукінг, І. Гонгарева, Р. Друкер, Л. Едвінсон, І.Гнатєва, Ілляшенко С.М., О. Кендохов, І. Кулага, Б. Леонтєв, М. Мелоу, А. Череп, А. Чухно, Шумської С. С. та інших. Погляди вчених щодо визначення інтелектуального капіталу як економічної категорії та підходів щодо управління процесами його формування і використання є дещо різними та часто не враховують особливості сучасних процесів діджиталізації. Саме тому існує потреба подальших досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З аналізу останніх досліджень і публікацій випливає, що велика кількість науково-методологічних праць присвячена питанням розвитку інтелектуального капіталу на макrorівні при загальній характеристиці властивостей розвитку економіки в цілому, без врахування особливостей бізнес-структур та без конкретизації особливостей процесів діджиталізації та цифровізації суспільства. Необхідність обґрунтування комплексного підходу до інтелектуалізації бізнесу як вектор розвитку Smart-індустрії, формування інтелектуального потенціалу підприємства є важливим і необхідним науковим завданням сучасної економічної думки. Це дозволить, в

свою чергу, обґрунтовувати управлінські рішення щодо формування механізмів розвитку підприємств на основі використання Smart-технологій для забезпечення підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємств в цілому.

Метою статті є дослідження процесів інтелектуалізації бізнесу, формування інтелектуального капіталу, як чинників розвитку Smart-індустрії та діджиталізації підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне інформаційне суспільство, яке характеризує постіндустріальний рівень розвитку, поступово трансформується у «суспільство знань», яке інколи ототожнюють з інформаційним. Однак, все частіше науковці його називають наступною стадією суспільного розвитку («Towards Knowledge Societies», доповідь ЮНЕСКО). Статус стратегічного ресурсу отримують знання. На зміну мережевого суспільства приходить Smart-суспільство, яке розвивається на основі Smart-технологій. Концепція формування Smart-суспільства покладена в основу державних програм розвитку ряду країн. Одною з головних складових успішних реформ заможних країн є активний розвиток інтелектуального потенціалу [5, 6, 7]. В теоріях, що сформувалися в постіндустріальному суспільстві, економіка якого базується на застосуванні наукового знання, творча особистість та інтелектуальні ресурси є рушіями розвитку [1, 2, 4].

Ще з кінця ХХ століття розвинені країни почали перехід до наукоорієнтованих моделей розвитку економіки. Такий розвиток реалізується на основі широкого використання інтелектуального капіталу [2, 3, 6]. Інтелектуальний капітал стає ключовим об'єктом конкуренції. Його наявність у підприємств та ефективне управління його реалізацією стають гарантією успіху функціонування як конкретного підприємства, так і економіки держави загалом. Інтелектуальний капітал дозволяє підприємствам підвищувати рентабельність діяльності, забезпечує конкурентоспроможність та дозволяє досягти стратегічних цілей розвитку. Тому інтелектуальний капітал доцільно виділяти з-поміж інших видів капіталу, досліджувати його сутнісні характеристики, структуру, обґрунтовувати можливі шляхи розвитку [3,4, 6].

Дослідження наукових публікацій дозволяють виділити систему диференційованих категорій, які відображають різні риси людських здібностей до праці і споживання. У якості таких категорій науковці найчастіше виділяють: «нематеріальні ресурси», «людський капітал», «інтелектуальний людський потенціал», «інтелектуальні ресурси», «трудова потенціал», «інноваційний потенціал», «соціальний капітал» [1,3, 4, 6] та інші.

Узагальнюючи проведені дослідження можна зробити висновок, що під нематеріальними ресурсами потрібно розуміти сукупність знань, представлених у визначеній формі, якими володіє господарюючий суб'єкт, що надає йому організаційні і правові можливості подальшого стабільного розвитку, формування і підтримки конкурентних переваг високого рангу, пов'язаних з наявністю кваліфікованого персоналу, патентів, запровадження сучасного менеджменту, використання сучасних цифрових технологій, збереження довгострокових зв'язків зі споживачами, гарної репутації тощо. Інтелектуальний капітал підприємства визначає і формує його інноваційні можливості та потенціал [1, 3, 6]. Під інноваційним потенціалом слід розуміти сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення господарської діяльності та їх здатності до реалізації можливостей на перспективу.

Таким чином, до визначення інтелектуального капіталу О. Кендюхова [3] доречно додати сучасні комунікації з контрагентами ринку, які І. Чайковська [3] визначає як споживчий капітал. Отже, під інтелектуальним капіталом розуміємо елементи інтелектуального потенціалу підприємства, які представлені людським і комп'ютерним інтелектом, продуктами його реалізації, сформованими чи залученими інноваційними ресурсами, комунікаціями з ринковим середовищем, що є джерелом доданої вартості та конкурентоспроможності підприємства.

Необхідною умовою підвищення інноваційного потенціалу підприємства є залучення інтелектуального капіталу та ідентифікація їх елементів. З іншої сторони, реалізація інноваційного потенціалу забезпечує розвиток інтелектуального капіталу (рис. 1).

З метою конкретизації управлінських рішень по формуванню та реалізації інтелектуального капіталу, необхідно дослідити наукові підходи до його структуризації. Ряд науковців вважають, що капітал можна поділити на фінансовий, фізичний, людський та соціальний. Однак, за умов сучасних тенденцій інтелектуалізації та впровадження Smart-технологій, на нашу думку, інтелектуальний капітал необхідно виділяти окремим компонентом структури капіталу підприємства. В сучасних умовах очевидно є необхідність залучення інформації, знань, створення сучасних інформаційних систем, виробничого досвіду для підвищення продуктивності та отримання максимальних прибутків на підприємстві. Під оптимальною структурою інтелектуального капіталу слід розуміти поєднання його елементів, які забезпечують досягнення максимального економічного результату при мінімізації ціни капіталу.

З іншої сторони, прискорення процесів індустріалізації та глобалізації супроводжуються новітніми формами комунікацій, методами обміну інформацією та технологіями поширення знань і інновацій. Світові тенденції обумовлюють лідерську роль на сучасному ринку великих розвинутих компаній. Основними світовими лідерами у сфері ІТ є Microsoft, Cisco, SAP, IBM [6]. Промислові підприємства, які запроваджують глобальні технологічні інновації і цифровізацію – Emerson, Siemens, Schneider Electric, Bosch, Rockwell Automation є лідерами промислової автоматизації [8, 9]. Експерти прогнозують у

найближчій перспективі диференціацію учасників бізнес-середовища на лідерів та аутсайдерів в усіх сферах: виробництві, споживанні та збуту. Ключову роль у такому поділі відіграє спроможність підприємницьких структур швидко реагувати на динамічні зміни середовища, інноваційна мобільність, рівень інформаційного потенціалу.

Аналізуючи статистичні дані необхідно відмітити, що показники динаміки інноваційно-активних підприємств України мають значно нижчі показники у порівнянні із зарубіжними лідерами. Саме тому потрібно впроваджувати інноваційні технології, розробляти інноваційні продукти, що неможливо без широкого застосування цифрових технологій. Також в Україні спостерігається зменшення чисельності наукових кадрів – носіїв інтелектуального капіталу [7, 9].

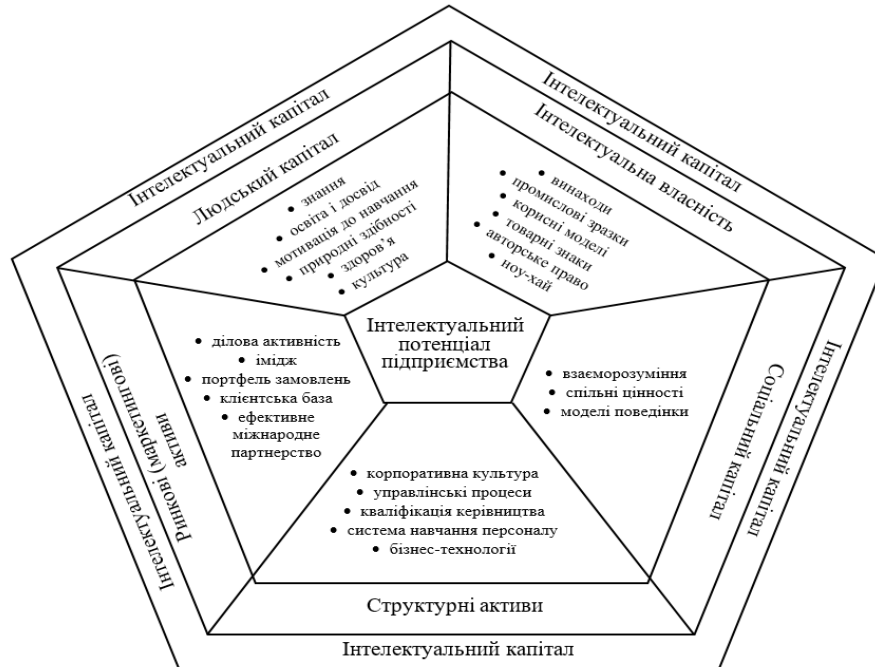

Рис. 1. Взаємозв'язок інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу та складові їх формування [сформовано автором]

За результатами дослідження Світового Економічного Форуму (World Economic Forum (WEF), за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2014–2019 рр. лідерами рейтингу є країни: Сінгапур, США, Гонгконг, Нідерланди, Швейцарія, Японія та ін. Серед найближчих країн-сусідів України найвищий рейтинг сформувався у Польщі. Індекс конкурентоспроможності України не має суттєвих коливань та змін впродовж останніх років. Найбільш позитивний у кількісному значенні індекс – 76 місце Україна мала у 2014 р. Погіршення рейтингу України у 2015–2019 рр. до 85 позиції вчені пояснюють [7, 8, 9] результатами військової інтервенції на Сході країни та соціально-економічною кризою, яка негативно впливає на результативність рейтингу країни (табл. 1).

Таблиця 1

Позиція України та країн-сусідів у рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI) *

Позиції України та деяких країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності	2013 (із 148 країн)	2014 (із 144 країн)	2015 (із 140 країн)	2016 (із 138 країн)	2017 (із 137 країн)	2018 (із 140 країн)	2019 (із 141 країн)
Україна	84	76	79	85	81	83	85
Польща	42	43	41	36	39	37	37
Туреччина	44	45	51	55	53	61	61
Грузія	72	69	66	59	67	66	74
Росія	64	53	45	43	38	43	43

* Джерело: згруповано автором за [7, 8, 9]

Важливий показник, що характеризує конкурентоспроможність українського підприємництва є рейтинг узагальнених умов ведення бізнесу «Doing Business-2020». Україна займає 64-те місце, це на 7 позицій вище порівняно з підсумками 2019 року (рис. 3). Рейтинг України суттєво підвищується з 2013 р., що пояснюється переоцінкою цінностей у зв'язку з Революцією гідності та військовою інтервенцією на Сході країни, підвищенням ролі людини та інтелектуального капіталу (рис. 2).

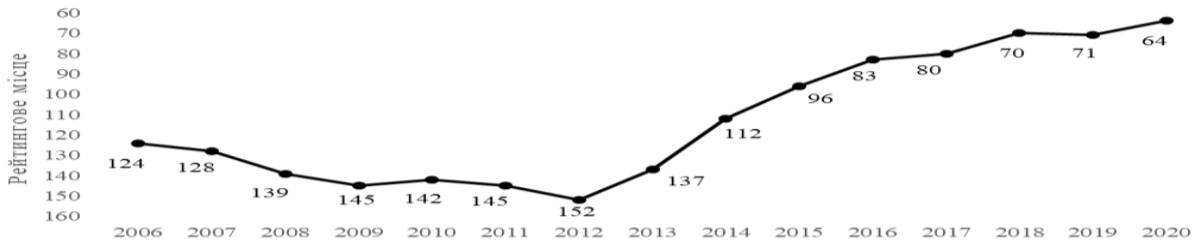

Рис. 2. Україна в рейтингу Doing Business у 2006-2020 рр.*

* Джерело: побудовано автором за [8, 9]

Таким чином, проведені реформи в Україні сприяли позитивним тенденціям у восьми напрямках з десяти, які досліджуються Рейтингом умов ведення бізнесу Світового банку. Найбільшого прогресу Україна досягла за такими критеріями, як отримання дозволів у будівництві, реєстрація власності, доступ до кредитування.

Необхідно зазначити, що щорічна оцінка підприємницької діяльності у різних країнах світу здійснюється з 1999 р. в рамках спільного проекту «Глобальний монітор підприємництва» (GEM) між Бабсон-коледжем (США) та Лондонською бізнес-школою (Велика Британія) [8] (табл. 2). У щорічному звіті GEM щодо національних якісних і кількісних характеристик підприємницької діяльності висвітлюються ключові параметри, фактори розвитку та активність підприємництва. Проект GEM допомагає підвищити поінформованість влади у питаннях підприємництва та налагодити їх політику щодо розвитку підприємництва у багатьох країнах світу. Зокрема, це впливає на прийняття рішень з таких питань, як регіональний розвиток, освіта, інноваційна політика, фінансування малого та середнього бізнесу, зменшення адміністративних бар'єрів для підприємництва тощо [8]. Освіченість підприємців науковці визначають головним чинником формування інтелектуального капіталу та інноваційної.

Таблиця 2

Позиція України та країн-сусідів у рейтингу за Індексом людського капіталу у 2020 р.*

Позиції України та деяких країн світу за Індексом людського капіталу	Нижня межа	Значення	Верхня межа
Україна	0,62	0,63	0,64
Польща	0,74	0,75	0,76
Туреччина	0,64	0,65	0,66
Грузія	0,56	0,57	0,58
Росія	0,67	0,68	0,69

* Згруповано автором: [7, 9]

Теоретично, індекс людського капіталу коливається від 0 до 1 і вимірюється з точки зору продуктивності наступного покоління робітників відносно еталону повної освіти та повного здоров'я. Економіка, в якій дитина, яка народилася сьогодні, може розраховувати на повну освіту та повне здоров'я, отримає значення 1 в індексі. Нижня та верхня межі вказують на діапазон невизначеності навколо значення HSI для економіки кожної країни.

В умовах цифровізації соціально-економічних процесів, сформованість інформаційного забезпечення підприємницької діяльності уможливує застосування Smart-технологій. Відбувається трансформація усієї системи управління підприємством. Підприємництво на початку XXI століття, відрізняється тим, що суб'єкти господарювання уже не вирішують питання доцільності впровадження інформаційних систем чи технологій для оптимізації бізнес-процесів. Є необхідність вибору конкретної інформаційної системи чи інструментарію.

В результаті аналізу категорії інформаційних систем підприємств, процесу розвитку та сфер їх застосування науковці визначають сутність поняття інформаційної системи. Вважаємо найбільш вдалим такий підхід: інформаційна система підприємства - це інфраструктура, яка залучена у процесі управління всіма інформаційними потоками на підприємстві і включає безпосередньо інформацію, інструкції та правила роботи з нею, персонал, що займається підтримкою та розвитком системи, а також необхідний інструментарій інформаційних технологій, який і забезпечує функціонування механізму в цілому.

Інформаційна система підприємства покликана для реалізації поточних завдань на підприємстві: планування, контроль та регулювання на різних рівнях управлінського процесу, а також, для розробки прогнозів і обґрунтування перспективних стратегічних рішень та реалізації цілей і завдань (рис. 3).

Таким чином, в основі формування і функціонування системи управління підприємством, як і будь-якої іншої бізнес-структури, знаходиться інтелектуальний капітал. Реалізація бізнес-процесів та комунікації уможливаються завдяки застосуванню інформаційної системи. Головною складовою інформаційних систем є безпосередньо інформаційні технології. Результатом використання інформаційних технологій є інформація певної форми, що в подальшому використовується в управлінні. Відповідно, потреба в застосуванні Smart-технологій постала з моменту сприйняття інформації як реального матеріального ресурсу, а необхідність обробляти та перетворювати її виступають рушіями розвитку технологій.

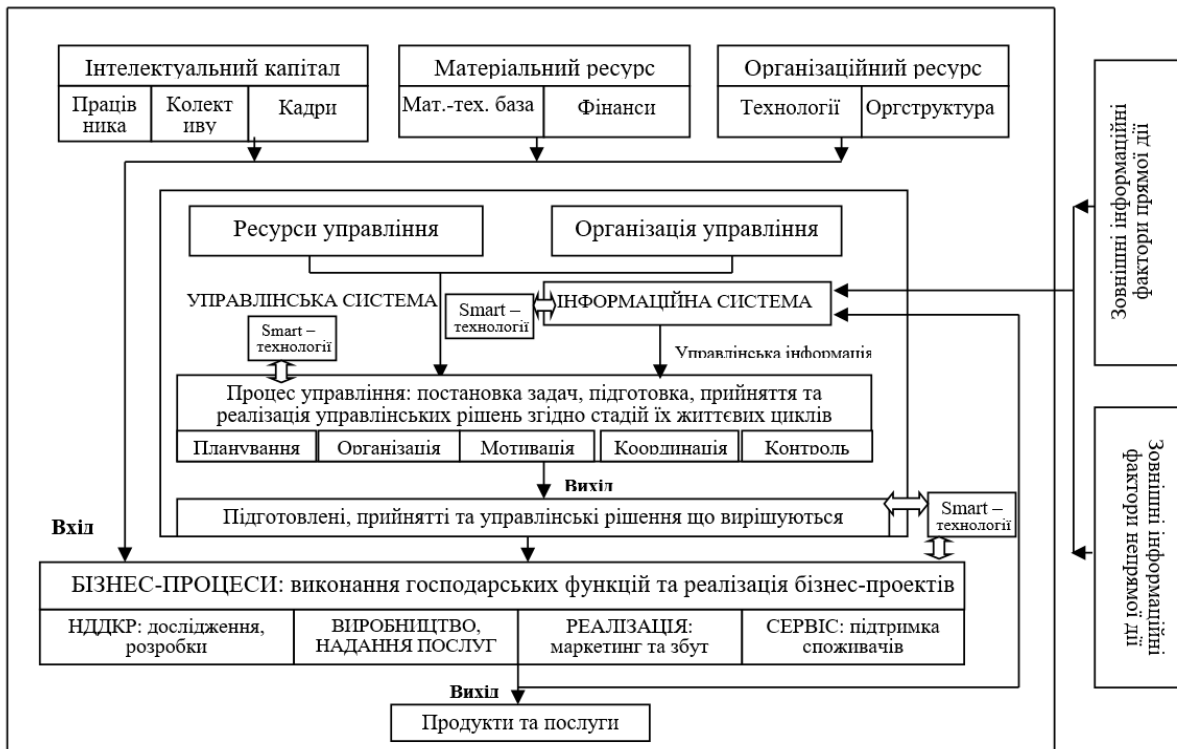

Рис. 3. Інтелектуальний капітал і Smart-технології в системі управління підприємства
[власна розробка автора]

Висновки. Отже, за сучасних умов підприємницької діяльності, категорії: «інформаційні системи», «інформаційні технології» та Smart-технології є базисом управління підприємством, важливими факторами розвитку та залежать від сформованості інтелектуального капіталу. Інформаційні системи, як інструмент управлінської діяльності, застосовують для формування і реалізації стратегії бізнесу, для організації підприємницької діяльності з метою реалізації підприємницьких цілей. Таким чином, інформаційні системи спрямовуються на підвищення ефективності та конкурентоспроможності, посилення ринкових позицій, виявлення та управління ринковими ризиками.

Література

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. Інтелектуальний капітал. 2002. № 1. С. 16–27.
2. Белл Деніел. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : Пер. з англ. В. Л. Иноземцев. М.: Academia, 1999. 956 с. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/19185772/> (Дата звернення: 04.10.2020).
3. Гончар А. В., Голіонко Н.Г. Управление предприятиями в условиях цифровизации, Менеджмент 2020: виклики та перспективи: 36. матеріалів Міжнародної студентської наукової конференції [Електронний ресурс]. К.: КНЕУ, 2020. С. 107 – 110.
4. Задорожний Г.В., Хомин О.В. Інтелектуальне підприємництво у економіці знань. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. 171 с.
5. Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018- 2021 роки : Розпорядження КМУ від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. – Державні сайти України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/250383204> (Дата звернення: 08.11.2020).
6. Репіна І.М. Інтелектуальний потенціал інноваційного розвитку України. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 36. наук.праць. Л.: Львівська політехніка. 2017. № 875. С. 342–355.
7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua (Дата звернення: 15.09.2020).
8. GEM. Global Entrepreneurship Monitor. Executive Report – Babson College. (1999) Kauffman Foundation and London Business School, 126 p. URL: <https://www.kauffman.org/> (Accessed: 26.11.2020).
9. Global Entrepreneurship Monitoring 2019 / 2020 Global Report — Way of access: URL: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report> (Accessed: 01.11.2020).

Referenes

1. Butnik-Siverskyi O.B. Intelektualnyi kapital: teoretychnyi aspekt. Intelektualnyi kapital. 2002. № 1. S. 16–27.

2. Bell Дэныэл. Hriadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Oпыt sotsyalnogo prohnozyrovanyia : Per. z anhl. V. L. Ynozemtsev. M.: Academia, 1999. 956 s. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/19185772/> (Data zvernennia: 04.10.2020).
3. Honchar A. V., Holionko N.H. Upravlinnia pidpriemstvamy v umovakh tsyfrovizatsii, Menedzhment 2020: vyklyky ta perspektyvy: Zb. materialiv Mizhnarodnoi studentskoi naukovoï konferentsii [Elektronnyi resurs]. K.: KNEU, 2020. S. 107 – 110.
4. Zadorozhnyi H.V., Khomyn O.V. Intelktualne pidpriemnytstvo u ekonomitsi znan. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina, 2008. 171 s.
5. Pro skhvalennia Stratehii komunikatsii u sferi yevropeiskoi intehratsii na 2018- 2021 roky : Rozporiadzhennia KМУ vid 25 zhovtnia 2017 r. № 779-r. – Derzhavni saity Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250383204> (Data zvernennia: 08.11.2020).
6. Riepina I.M. Intelktualnyi potentsial innovatsiinoho rozvytku Ukrainy. Visnyk natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnik». Seriia «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku». Zb. nauk.prats. L.: Lvivska politekhnik. 2017. № 875. S. 342–355.
7. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [Elektronnyi re-surs] : ofits. sait. URL: www.ukrstat.gov.ua (Data zvernennia: 15.09.2020).
8. GEM. Global Entrepreneurship Monitor. Executive Report – Babson College. (1999) Kauffman Foundation and London Business School, 126 p. URL: <https://www.kauffman.org/> (Accessed: 26.11.2020).
9. Global Entrepreneurship Monitoring 2019 / 2020 Global Report — Way of access: URL: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report> (Accessed: 01.11.2020).

Надійшла / Paper received: 28.11.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021